

دارالعجزه مشهد

اعظم نظر کرده

در زمان مرتضی قلی طباطبایی متولی باشی آستان قدس، نوانخانه از مؤسسات جدید و موقتی آستان بود. در زمان نیابت تولیت آقای علی منصور که در عین حال استاندار خراسان نیز بود و دو سه سال آن (۲۳ - ۱۳۲۱) مصادف با گرانی ارزاق مشهد گردید عده فقرا و بینوایان در شهر مشهد زیاد شد مخصوصاً در فصل زمستان به علت نبودن کار و نداشتن مسکن در کمال عسرت و سختی واقع گردیدند. مردم خیر و نیکوکار شهر با همکاری دستگاههای دولتی درصدد جمع‌آوری فقرا و اعانت به آنان بر آمده با تأسیس گرم خانه‌ها و نوانخانه و غیره اقداماتی به عمل آوردند و تا حدودی فقر را جمع کردند. از طرف آستان قدس رضوی نیز که ملجأ درماندگان و بی‌پناهان است نوانخانه مخصوص تأسیس و جمعی از فقرا و زوار و مجاوران را در آن نگهداری نمودند. محل این نوانخانه منزل بزرگی از متعلقات خود آستانه مشتمل بر دو سه دستگاه عمارت دارای اتاقهای متعدد و حیاط نسبتاً وسیع بود. عده فقرایی که به طور شبانه روزی در آن نگهداری می‌شد یعنی به آنها علاوه بر مسکن، خوراک و پوشاک و سایر مایحتاج ضروری داده می‌شد، در سالهای اول به تفاوت فصول، تابستانها تقریباً دویست نفر و زمستانها تا چهارصد نفر بالغ می‌گردید. گاهی به بعضی خانواده‌ها و افراد خارج از نوانخانه نیز کمک و اعانت می‌شد ولی بعداً که به تدریج وسعتی در ارزاق پیدا شد عده آنها در نوانخانه آستانه کم شده و به حدود پنجاه شصت نفر رسید. در این نوانخانه چند نوع کارگاه از قبیل قالی بافی، پارچه بافی، نجاری، کفاشی و غیره دایر بود تا فقرایی که از حیث سلامت بدن قادر به کار هستند در آنجا بیکار نمانده و مشغولیتی داشته باشند. بالنتیجه هم خود آنها کار بیاموزند و هم ضمناً از این راه فایده‌ای عاید مؤسسه شده باشد تا بیشتر صرف مستمندان گردد. در سالهای اخیر امور نوانخانه به طور کلی به شهرداری واگذار گردیده، دیگر آستان قدس مداخله مستقیم ندارد، ولی همه ساله در حدود اعتبارات

بودجه کمکهای مادی به مؤسسات خیریه (از قبیل شیر و خورشید سرخ، جمعیت خیریه فرح پهلوی، مؤسسه معلولین، مؤسسه مسلولین و غیره) می‌نماید.^۱

این مؤسسه که تا ۲۰۰۰ نفر گنجایش داشت و در خیابان کاشف جنب اداره غله قرار داشت. این مؤسسه تحت نظر جمعیت سرپرستی نوانخانه شهرداری اداره می‌شد و دارای تشکیلات آبرومند اداری، بهداشتی، فرهنگی و فنی بود که در قسمت بهداشت دارای بیمارستانی به ۶۵ تختخواب و ۲ درمانگاه عمومی که مریض‌های بی‌نوی خارج را رایگان درمان می‌کرد و داروی رایگان می‌داد. و نیز در قسمت فرهنگی دارای دبستان شش کلاسه تا حدود ۳۵۰ نفر دانش آموز، در قسمت فنی دارای کارگاه‌های پارچه بافی، کفافی، طبی سازی، نجاری و قالی بافی بود. روشنایی آن به وسیله یک کارخانه مولد برق ۵۰ کیلو واتی تأمین می‌شد و دارای چاه عمیق بود که در همه قسمت‌ها لوله‌کشی شده و ساختمان مخصوصی برای دستگاه ضد عفونی کردن ملبوس بی‌نویان و همچنین حمام و مسجد داشت و مردمان نیکوکار که به زیارت حضرت رضاع) نائل می‌شدند می‌توانستند با سرکشی از این مؤسسه به قدر همت از جیب فتوت خود کمک نمایند.^۲

در زمان محمدرولی اسدی علاوه بر یک کرور تومان مصارف تأسیس ابنیه مستحده متعلق به روضه مطهر رضویه از قبیل دکاکین بست خیابان علیا و سفلی و دکاکین احداثی در خیابان شاهرضا و تأسیس دارالشفاء مبارکه و دارالتربیه و دارالعجزه و ابنیه که در باغ عنبر تأسیس شده تماماً متعلق به آستانه مقدسه و در کمال استحکام و زیبایی ساخته شده بود.^۳

این مؤسسه دارای یک نظامنامه مدون با شرایط مشخص بود که برای استفاده بیشتر خوانندگان در این قسمت آورده می‌شود:

بسم الله الرحمن الرحيم

نظامنامه اساسی دارالعجزه شهر مشهد

فصل اول : موضوع و مقصود

ماده ۱- مقصود از دارالعجزه تهیه مکانی است برای حفظ کسانی که حقیقتاً عاجز از کار و تحصیل و معاش هستند و پس از توسعه دایره دارالعجزه، دارالایتمی نیز به آن ضمیمه خواهد شد.

ماده ۲- کلیه اشخاصی که در این موضوع مساعدت می‌نمایند وجه نظرشان اعانت به اشخاص عاجز و تسهیل حال ضعفا بوده از هرگونه نظر سیاسی مبری خواهند بود.

فصل دوم ترتیب تأسیس و شرایط عضویت

ماده ۳- دارالعجزه شهر مشهد تأسیس می‌شود به مساعدت و معاضدت جمعی از خیرخواهان که به بذل هم عالییه خود را از حیث تقدیم اعانه و تصدی زحمات دیگر هیئتی را تشکیل می‌دهند.

ماده ۴- هیئت مزبور دارای سه نوع عضو خواهند بود: «عضو مؤسس، عضو امدادی، عضو افتخاری»
ماده ۵- اعضای مؤسس کسانی هستند که یک مرتبه اقلاً بیست و پنج تومان اعانه برای تأسیس دارالعجزه می‌دهند.

ماده ۶- اعضای افتخاری کسانی هستند که هیئت مؤسس عضویت آنها را به بعضی ملاحظات تصویب می‌کند اگرچه اعانه هم نداده باشند.

ماده ۷- ترتیب قبول نمودن عضو افتخاری به طریق ذیل خواهد بود:
«هیئت مدیره لزوم قبول یکهمچو شخصی را به عنوان عضو افتخاری به هیئت مؤسسه پیشنهاد و با اکثریت پذیرفته می‌شود».

ماده ۸- اعضای امدادی کسانی هستند که اقلاً در ماه به طور شهریه پنج قران اعانه بدهند.

ماده ۹- اعضای افتخاری می‌توانند امتیازات اعضای مؤسسه را داشته باشند.

ماده ۱۰- هر یک از اعضای مؤسسه در ماه دو تومان به عنوان شهریه باید بدهند.

فصل سوم: هیئت مدیره و تکالیف آنها

ماده ۱۱- هیئت مدیره از میان اعضای مؤسسه به اکثریت آراء اعضای امدادی و اعضاء مؤسسه به ارای مخفی انتخاب خواهند شد برای مدت یک سال.

ماده ۱۲- هیئت مدیره مرکب از پنج نفر و در واقع لزوم ممکن است تا هفت باشند.

ماده ۱۳- هیئت مدیره از بین خود یک نفر رئیس، یک نایب رئیس، یک منشی، یک رئیس محاسبات، یک مفتش به رأی مخفی برای مدت یک سال انتخاب خواهند کرد.

ماده ۱۴- تکالیف هیئت مدیره به طور کلی عبارت است از:

۱- تعیین منابع عایدات

۲- حفظ و جمع‌آوری عواید

۳- نظارت در مخارج

۴- مواظبت در تثبیت دارالعجزه و مراقبت درانتظامات جاریه آن.

ماده ۱۵- تکلیف رئیس هیئت مدیره:

۱- افتتاح جلسات هیئت و تعیین اوقات آن

۲- نظارت در کلیه مسائل راجعه به امور عمومی دارالعجزه

۳- امضا نمودن کلیه حوالجات صادره و قبوض عواید وارده

۴- امضای مراسلات

۵- مذاکرات با مواقع رسمیه راجع به امور داخلی و خارجی دارالعجزه

ماده ۱۶- نایب رئیس در غیاب رئیس، قائم مقام مشارالیه بوده و اختیارات او را دارا خواهد بود.

ماده ۱۷- وظیفه منشی نوشتن مراسلات صادره و ضبط اوراق وارده موافق ترتیب اداری که از نظم خارج

نشود و ثبت صورت مجلسها و مذاکرات هیئت مدیره است.

ماده ۱۸- تکلیف محاسب عبارت است از:

۱- نظارت بر جمع و خرج و حفظ کلیه محاسبات صورت مستقیم

۲- امضاء نمودن حوالجات صادره و قبوض عواید وارده را

۳- تهیه نمودن صورت حسابها در آخر هر ماه برای تقدیم به مؤسسه و هر سه ماه برای هیئت عمومی

و جراید محلی.

ماده ۱۹- مفتش مکلف است که در آخر هر ماه به دفاتر حساب مراجعه نموده چنانچه نقصانی در عمل

محاسبه مشاهده می کند به رئیس راهپورت دهند و نیز در وصول و ایصال شهریه ها و وجوه اعانه باید مراقبت

تمام نماید.

ماده ۲۰- غیر از مشاغلی که برای فرد فرد اعضای هیئت معین شده در صورتیکه رئیس هیئت لازم بداند

که هر یک از آنها را مأمور خدمتی فوق العاده نماید باید اطاعت کنند.

فصل چهارم: منابع عایدات و ترتیب محاسبات

ماده ۲۱- منابع عایدات دارالعجزه عبارت خواهد بود از:

۱- از اعانه های فوق العاده و شهریه

۲- از افزودن مبلغی به منابع عواید دولت پس از صدور اجازه مخصوص از وزارت خانه مربوطه.

۳- از محل صندوقخانه اعانه که به این اسم در شهر توزیع خواهد شد.

ماده ۲۲- کلیه وجوهی که از بابت اعانه و غیره جمع آوری می شود تحویل یکی از بانکهای مشهد یا

یکی از تجارتخانه های معتبر که محل اعتماد عمومی است خواهد شد.

ماده ۲۳- کلیه وجوه اعانه شهر سه ماه به سه ماه به طور مساعده جمع آوری خواهد شد.

ماده ۲۴- در صندوق هیئت مدیره هیچ زمان زیادت از یکصد تومان از بابت وجوه اعانه نباید موجود

باشد.

ماده ۲۵- ده یک از کلیه وجوه عایدی در صندوق احتیاط در یکی از بانکهای مشهد برای اتفاقات

فوق العاده جمع شده به مصرف مخارج عادی نخواهد رسید.

ماده ۲۶- هیئت مدیره در رأس هر ماه صورت جمع و خرج دارالعجزه را به عموم اعضای مؤسسه و

امدادی ارائه خواهد نمود و صورتی هم برای طبع در جراید محلی خواهد فرستاد.

ماده ۲۷- دفاتر محاسباتی باید از طرف رئیس هیئت مدیره مهر و اوراق آن معین شود و نیز کلیه قبوض

سوش دار خواهد بود.

ماده ۲۸- بودجه مخارج از طرف هیئت مدیره تهیه شده و پس از تصویب هیئت مؤسسه به موقع اجرا

گذارده می شود.

فصل پنجم : ترتیب اداری دارالعجزه

ماده ۲۹- عده اشخاصی که از برای اداره نمودن دارالعجزه انتخاب خواهند شد به تصویب و نظریات هیأت مدیره خواهد بود.

ماده ۳۰- ترتیبات اداری دارالعجزه به واسطه نظامنامه داخلی معین خواهد شد.

ماده ۳۱- مواد این نظامنامه با تصویب و نظریات اعضاء مؤسسه در مواقع لزوم قابل تغییر خواهد بود.
عبدالکریم محقق الدوله، معتمدالوزاره، مصطفی میرزا بدایع نگار آستان قدس، محمد جعفر کشمیری عفی عنه، محمدتقی ناظم دفتر، مصدق الدوله، سید محمد سلطان العلماء
ملاحظه شد. (محل دستخط ایالت کبرا)

هوالله تعالی نظامنامه دارالعجزه مشهد مقدس که مشتمل بر پنج فصل و سی و یک ماده است. ملاحظه شد. صحیح است ۲۹ دلو ۱۲۹۵ مطابق با ۲۵ ربیع‌الثانی ۱۳۳۵ (سند به شماره اموالی ۵۸۵۴، سازمان کتابخانه ها، موزه ها و مرکز اسناد و مطبوعات آستان قدس رضوی)

پی‌نوشت‌ها:

- ۱- راهنما یا تاریخ آستان قدس رضوی - علی مؤتمن، چاپخانه بانک ملی ایران، شهریور ۱۳۴۸، ص ۲۲ و ۴۲
- ۲- راهنمای مشهد - غلامرضا ریاضی - کتابفروشی زوار، مهرماه ۱۳۳۴، ص ۴۸ و ۴۹
- ۳- منتخب التواریخ، حاج محمد هاشم بن محمدعلی خراسانی، کتاب فروشی محمدحسن علمی، تهران، ۱۳۱۰، ص ۵۷۴

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی